

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
Pasen 2011

Het kruis

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
15e jaargang nr. 2, Pasen 2011

Inhoud van dit nummer

Van de redactie 1
Van kruis tot kracht 1
Thema: Het kruis 2
Serie: Op de groei 13
Middelpunt en omtrek 16
Bestuur en instellingen 20
Berichten uit de gemeenten 23
Allerlei 25
Internationaal 28
Boeken 34
Aankondigingen 37
Gestorvenen 39

Redactie

Nelle Amons, Bastiaan Baan,
Jolanda van Dam, Jos van Damme,
Marianne de Nooij

Redactieadres

In beweging, p/a mw. J. van Dam,
Putterweg 64, 3851 GE Ermelo
tel. 0341-550606
e-mail: inbeweging@unica4.nl
Ook voor inlichtingen over abonnementen

Financiën en advertenties

Jos van Damme, tel. 0318-416079
e-mail: josvandamme@chello.nl

Druk

Drukkerij Modern, Bennekom

Kopijdata

Pinksternummer 1 april 2011
Michaëlnummer 1 juni 2011
Kopij graag aanleveren per e-mail
(inbeweging@unica4.nl).
De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden kopij in te korten of niet te
plaatsen.

*Illustratie omslag: 'Kruis-stèle' van Gallen,
graafschap Offaly (Ierland)*

De Christengemeenschap in Nederland en Vlaanderen Adressen en tijden van diensten

M=mensenwijdingsdienst, K=zondagsdienst voor de
kinderen, info: gezien onregelmatigheid navraag nodig.

Alkmaar, Oude Kanaaldijk 9, 1825 AT, 072-5613144
M zo 10, di 9, do 10, za 9 (info), K zo 9 (info)

Amsterdam, A.J. Ernststraat 869, 1081 HL,
020-6420769, bgg 6628346. M zo 10, di 7, wo 9,
do 9, za 9 (info), K zo 9.30 (info)

Antwerpen, H. Consciencelaan 107, B-2640 Mortsel,
03-8305860. M zo 10, wo 7 (info), do 10 (info),
vr 9.30, K zo 9.15 (info)

Arnhem, Brugstraat 5, 6811 MB, 026-3621769
M zo 10 (info), do 9.30 (info), K zo 9.30 (info)

Den Haag, Groot Hertoginnelaan 2, 2517 EG, 070-
3634898. M zo 10.15, wo 10 (info), do 8 (info),
vr 10.30 (info), K zo 9.30

Driebergen, Rijsenburgselaan 2a, 3972 EJ,
0343-517467. M zo 10.30 (info), do 9.30 (info),
K zo 10 (info)

Eindhoven, Dorpstraat 122, 5504 CV, Veldhoven,
040-2221009, bgg 2520498. M zo 10.45 (info),
wo 9.30 (info), vr 9.30, K zo 10 (info)

Het Gooi, Veldweg 1, Bussum, 1404 CV, 035-5417957,
bgg 6563160. M zo 10, do 10 (info), K zo 9.20
(info)

Groningen, Lauwersstraat 3, 9225 HD, 0592-347059,
bgg 0594-659558. M zo 10.30 (info), do 10 (info),
K zo 10 (info)

Leeuwarden, Droevendal 9, 8911 KK, 0594-659558
M zo 10.30 (info), wo 9.15 (info), K zo 9.45 (info)

Leiden, Vestestraat 39-49, 1077 GN, 071-5121459,
bgg 020-6628346. M zo 10.30 (info), za 10.30
(info), K zo 10 (info)

Meppel, Catharinastraat 44, 7941 JG, 0522-452699
bgg 0521-578178. M zo 10.15 (info), K zo 9.45
(info)

Middelburg, Lange Noordstraat 62 (geen postadres),
0118-591628, bgg 583352. M zo 10 (info) K
zo 9.15 (info)

Rotterdam, Lumeystraat 33, 3039 ZN, 010-6652586,
bgg 4612203. M zo 10.30, di 9.30, wo 9.30,
vr 7.30, K zo 10

West-Brabant, Minckelersstraat 27 (geen postadres),
Breda, 076-5422983, bgg 5021945 M za 9.30
(info)

Zeist, van Tetslaan 4, 3707 KD, 030-6913868, bgg
6921173. M zo 10.30, di 8, wo 9, vr 10 (info),
za 9, K zo 9.30

Zutphen, Badhuisweg 27, 7201 GM, 0575-541288,
bgg 06-40717174. M zo 10.30, di 9.15 (info), do
9.15 (info), za 10 (info), K zo 10 (info)

Landelijk secretariaat: 070-3451506
Groot Hertoginnelaan 4
2517 EG Den Haag
E-mail: secretariaat@christengemeenschap.nl
Website: www.christengemeenschap.nl

Van de redactie

Religieuze vernieuwing – dat was het toverwoord, dat de pioniers van de Christengemeenschap meekregen voor hun werk. Zij hebben zich in die begintijd wel eens verkeken op die taak. Ik hoor Heinrich Ogilvie, een van de stichters, nog zeggen: “Eigenlijk wilde ik de alomvattende culturele revolutie”.

Maar religieuze vernieuwing bestaat niet (alleen) uit radicale sloop en nieuwbouw, maar (ook) uit pogingen om de oude, schijnbaar vertrouwde werkelijkheid met nieuwe ogen te leren zien. In dit nummer van In beweging proberen schrijvers dat aan de hand van een overbekend beeld: het kruis. Afgezien van hun meer of minder gelukte poging: we kunnen zelf door onze manier van lezen met andere ogen leren zien. “Lees maar, er staat niet wat er staat” schrijft een van onze dichters, die het bekende als nieuw maakt.

Bastiaan Baan

Van kruis tot kracht

Vijfentwintigduizend jongeren bidden en zingen samen in de gebedsdienst in de Ahoy in Rotterdam. En na een indrukwekkende stilte van vijf minuten worden ze uitgenodigd om naar voren te komen en het grote liggende houten kruis te beroeren, te eren en te kussen. Van alle kanten stromen ze toe om dat te ervaren. Wat beweegt al die moderne jongeren uit heel Europa, van Oekraïne tot Engeland en van Finland tot Spanje?

Het kruis is een krachtig symbool van het christendom. Ook in ons dagelijks taalgebruik spreken we uit, hoe ieder mens kracht naar kruis krijgt, ook als iemand een zwaar kruis te dragen heeft. Want ieder huisje heeft zijn kruisje en het leven is soms een kruis. Het mysterie van het kruis raakt de mens tot diep in zijn wezen, ver teruggrijpend tot zelfs in voorchristelijke tijden. Christus sprak tot de leerlingen: “Draagt uw kruis en volgt mij”.

Vijfentwintig jonge mensen van onze zomerkampen zijn vanuit het hele land bij de begrafenis van een medestaflid. Samen zingen ze en bewijzen zo de laatste eer aan een jonge vrouw, die bereid was haar kruis te dragen. Ze zijn duidelijk betrokken bij de manier waarop zij haar levenslot met grote veerkracht tot het einde toe droeg.

Al deze jongeren met al die verschillende talen en culturen, spreken met hun hart toch één taal. Ze zoeken in het leven oprecht naar de ‘verticale’ verbinding met de geestelijke wereld en de ‘horizontale’ verbinding met hun medemensen van overal vandaan. Mogelijk beroeren ze door de uiterlijke aanraking van het kruis van Christus de innerlijke kiem van kracht en leren ze beide wegen samen te brengen, om uiteindelijk in vrede te zijn met de wereld.

José Mosseveld

Thema: Het kruis

Pasen valt laat dit jaar en u ontvangt dit Paasnummer van In beweging dan ook nog in de Lijdenstijd, waar het thema 'Het kruis' direct op aansluit. Beeldend kunstenaar Gijs Frieling en gemeentegestelde Marjolein te Pas verkennen de taal, die het kruis als oerchristelijk symbool tot ons spreekt, vanuit de moderne kunst. Bastiaan Baan spant de boog van de voorchristelijke kruistekens naar het christendom van de eenentwintigste eeuw. En tot slot maakt Marieke Anschütz ons deelgenoot van haar ervaringen met het bekransen in de mensenwijdendienst.

De dynamisering van het kruisbeeld bij Gary Hill en Joseph Beuys

door Gijs Frieling (beeldend kunstenaar, gemeente Arnhem)

In zijn solotentoonstelling in het Stedelijk museum in Amsterdam in 1993 toonde de Amerikaanse videokunstenaar Gary Hill een werk dat 'The Cross' heet. De installatie bestond uit vijf televisieschermen die in een kruisvorm aan de muur bevestigd waren. Hierbij hing een scherm midden boven, twee schermen wat lager aan beide kanten van de middenas en twee schermen naast elkaar midden onder.

Op de schermen werden videobeelden afgespeeld; woeste camerabewegingen die

telkens abrupt stopten in een close up van rotsen en stenen. Op het bovenste scherm waren de bewegingen, hoewel nog steeds schokkerig, wat rustiger en ruimtelijker en was een langzame progressie door een bergkloof te zien. Na enige tijd kijken begreep ik dat Hill kleine videocamera's had bevestigd aan zijn polsen en enkels en op zijn hoofd. Met deze uitrusting (en de bijbehorende vijf videorecorders inclusief accu's en bekabeling in zijn rugzak; het draadloze tijdperk was nog niet begonnen!) had hij een klimtocht door een rotsige bergkloof ondernomen. De opnamen had hij vervolgens gebruikt om af te spelen op de vier monitoren die door hun plaatsing de positie van hoofd, handen en voeten aanduiden en ondubbelzinnig aan het kruisbeeld refereerden.

De belangrijkste eerste indruk was de spanning tussen de statische positie van de schermen en de grotendeels door de snelle camerabewegingen tot onzichtbaarheid vervagende beelden. Ik realiseerde me hoezeer wij ons bewustzijn voorstellen als gebaseerd op ons gezichtsvermogen, de afstandelijkheid daarvan en de relatieve stilstand van het hoofd. De beelden op de vier andere monitoren bleven intrigerend. Er zat een bepaalde regelmaat in de verspringende ritmes: linkervoet, rechtervoet, linkerhand, rechterhand. Een uitermate dwingende en

'Crux 1983-1987', Gary Hill

onverbidelijke afwisseling tussen relatieve stilstand, als de hand of de voet houvast had gevonden en de camera het contactpunt tussen lichaam en aarde in close-up registreerde, en de woest zwaaiende bewegingen als het vaste punt werd losgelaten en de voet of hand werd opgetild om een nieuw standpunt te vinden.

Een betekenisvol aspect aan *the Cross* is dat het midden opengelaten is. Het gaat om een verkenning van de periferie van het kruisbeeld: permanente statische posities, zoals bergen en rotsen, die zich eeuwig onveranderlijk ten opzichte van elkaar bevinden tegenover een hoeveelheid en nabijheid van beweging die ons bewustzijn te buiten gaat. Daarnaast is *the Cross* uiteraard een kruisweg, de laatste moeizame tocht bergopwaarts, vallend en steun zoekend, stap voor stap bevochten, waarbij in dit geval een rugzak vol elektronische apparatuur de ballast vormt.

Ontmoetingsplaats van richtingen

Het werk van Gary Hill is een goed voorbeeld van het 'dynamiseren van het kruis'. Een term die een andere kunstenaar; Joseph Beuys, heeft bedacht om zijn intenties en levenslange engagement met het kruisbeeld te verwoorden. Traditioneel is het kruis sterk verbonden met de notie van dood en stilstand. Het levende, bewegende lichaam is vastgenageld aan een statische constructie. Ook in het schitterende mozaïek van het kruis met de ranken in Ravenna, is het kruis zelf toch het statische, dode middelpunt waaromheen het leven zich beweegt.

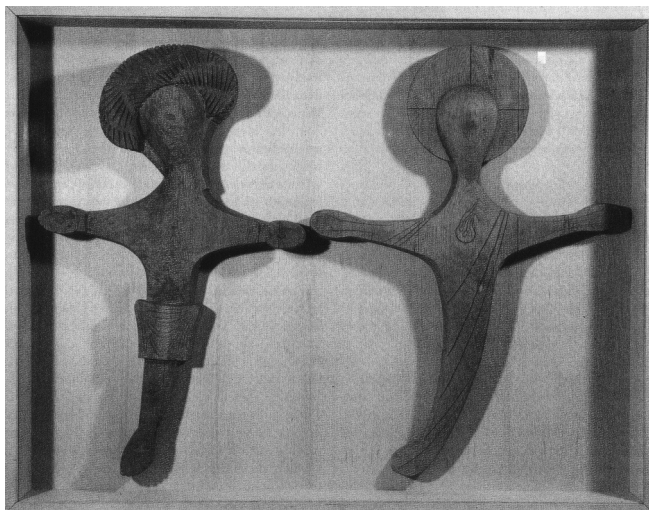
De gebruikelijke manier om de betekenis van het kruis inhoudelijk te verdiepen is om het te zien als het symbool voor de ontmoeting tussen het verticale en het horizontale element in de mens. De gedachte is dat wij ons zowel oriënteren aan enerzijds de polariteit van licht en zwaarte, een verticale als die een hiërarchisch karakter heeft en onze individualiteit benadrukt, als anderzijds aan het horizontale veld: onze sociale omgeving,

de mensen links en rechts van ons en onze geschiedenis en onze toekomst met hen. In deze gedachte is het eigenlijk een driedimensionaal beeld, voor en achter horen er ook bij.

De navolging van Christus bestaat uit het opnemen en dragen van het eigen kruis, dat toch ook weer licht schijnt te zijn (Mattheüs 11: 30). De gedachte is dat er een last op de schouders wordt genomen, die in eerste instantie buiten ons lijkt te liggen, maar bij het opnemen ervan toch ten diepste met onszelf verbonden blijkt te zijn. De oriëntatie op het eigen kruispunt, het gevoel dat je je in je eigen midden bevindt, dat je je wijdt aan wat er op je eigen bordje ligt. Enerzijds geen dingen uit de weg gaat en je anderzijds niet vertilt aan taken die niet echt eigen zijn, is een kunst die dagelijkse oefening vergt.

De twee richtingen van het kruis ontmoeten elkaar in het middelpunt. Aan de ene kant is het belangrijk om deze twee richtingen duidelijk van elkaar te kunnen onderscheiden. In mijn werk als kunstenaar kan ik bijvoorbeeld ervaren hoe belangrijk het is om het maken, waarbij je je helemaal in de periferie begeeft (de handen moeten het uiteindelijk doen), duidelijk te onderscheiden van het beoordelen van wat je gedaan hebt. Het belangrijkste kenmerk van mensen die niet kunnen tekenen is dat ze, terwijl ze aan het tekenen zijn, zichzelf voortdurend hardop bekritisieren! Hoe onvoorwaardelijker je je aan het maken kunt overgeven en hoe dieper je je daarna in jezelf kan terugtrekken om je eigen maaksels als een buitenstaander te beoordelen, des te krachtiger je ontwikkeling als kunstenaar kan verlopen.

Het belang van de eigenheid van deze polaire kwaliteiten mag er echter niet toe leiden dat het kruispunt een soort ongelijkvloers verkeersknooppunt wordt, waar beide stromen blind aan elkaar voorbijrazen. De essentie van het kruisbeeld is, dat het midden een ontmoetingsplaats is, een vrije ruimte waarin de richtingen niet vastliggen. Daarom is het goed voorstelbaar dat het

'Symbol des Opfers – Symbol der Erlösung, Symbol der Auferstehung', Joseph Beuys, 1951

kruisbeeld zoals het eigenlijk bijna altijd wordt gemaakt of afgebeeld - namelijk als twee samengevoegde planken (soms met een halfhout verbinding maar vaak ook gewoon 'koud op mekaar') - voor Joseph Beuys zo onbevredigend was.

Afbreken en opnieuw tot leven brengen

Het eerste kruis dat Beuys in 1951, als kunststudent nog, maakt is een kleine platte gestileerde bronzen mensfiguur. Later volgt een half rond steenreliëf voor het graf van Fritz Niehaus. In 1957 een enorm grafkruis voor Joseph Koch van basalt waarvan de dwarsbalk gevormd is als een soort gestileerde schouderpartij.

Daarna kreeg hij de opdracht om een oorlogsmonument te maken in de toren van een kleine kerk in Buderich, een dorp in de buurt van zijn geboorteplaats Kleef. Het 'Büdericher Mahnmal' bestaat uit een deur met namen van gevallen en daarachter, in de toren, hangt een enorm kruisbeeld. Het beeld is uit kastanjehout gehakt en heeft een bijzondere, asymmetrische en elegante vorm. Het is eigenlijk een gestileerde zwe-

vende mensfiguur met licht omhoog geheven armen en een groot rond, stralend hoofd. Het zwevende karakter van het kruisbeeld wordt versterkt doordat de ijzeren ketting waaraan het beeld vanuit de nok van de toren is opgehangen een lichte verticale kromming maakt. Beuys ontwierp hiervoor speciale schakels. Het lichte, dynamische, organische kruis en het zware materiële rechthoekige kruis krijgen beiden diverse opvolgers in Beuys' latere oeuvre.

Zo gebruikt hij de schouder- of jukvormige dwars-

balk van het Koch-Kreuz opnieuw in een autonoom werk: hij laat er twee ijzeren afgietsels van maken en legt die op de grond. Bij deze opstelling (inmiddels in de collectie van het museum in Mönchengladbach) staat: "Die Eisenklötzen sind darum so schwer dass ich mich nicht so leicht aus dieser Hölle entferne". Uit het werk spreekt een voorbehoud tegen een al te zonnige opvatting van het religieuze. Voor Beuys gaat het christendom niet in eerste instantie om verlossing maar om incarnatie: de wil om diep met de materie verbonden te zijn. Hij ziet de weg van het wetenschappelijke materialisme met al zijn schaduwzijden als de incarnatieweg van de mensheid, als de eigenlijke christelijke weg. Vanuit deze gerichtheid maakt Beuys verschillende series schilderijen met ijzermenie op papier. Eenvoudige kruisvormen, later ook in de lengte gehalveerde kruisen en tenslotte monochroom opgevulde roodbruine rechthoeken die allemaal 'Braunkreuz' heetten. De verbinding van het kruis met het roodbruine geoxideerde ijzer is zonder twijfel een zeer bewuste keuze. Beuys

had een uitgebreide antroposofische bibliotheek waarvan de bladzijden vol waren van onderstrepingen en commentaren. Hij zal zeker op de hoogte zijn geweest van de voordrachten over de rozenkruis meditatie waarin over de bruinrode kleur van het van begeerte doortrokken bloed gesproken wordt. Voor Beuys wordt het bruinrood als kleur op zichzelf reeds een kruisbeeld; een zinnebeeld voor het zware, verduisterde, lichamelijke leven van de geïncarneerde God.

Ook ontstaan er al vroeg in de jaren '50 geheel andere sculpturen die Beuys expliciet als kruisbeelden aanduidt. Het zijn de Bienenköniginnen; kleine sculpturen van bijenwas die als het begin van een nest van wilde bijen aan de onderkanten van houten stoelbodems gekleefd zitten. De bijenkoningin is een figuur waarmee Beuys zich in talloze interviews, tekeningen en sculpturen heeft uiteengezet. "De bijenkoningin is het warmtecentrum waar alles vandaan komt

en waar alles naar terugkeert", verklaart hij zijn fascinatie. En in een interview, als hem wordt gevraagd waarom er zo weinig erotiek in zijn werk voorkomt, antwoordt Beuys: "Die Erotik sollte man der Königin überlassen".

Bienenkönigin III ziet er uit als een kruising tussen een octopus, een hart met bloedvaten en een bij. Een kruis is er niet meer in te herkennen en toch duidt Beuys de sculptuur zonder aarzeling als kruisbeeld aan. Hier is duidelijk het centrum van het kruis bedoeld, de plaats waar de verticale en de horizontale beweging elkaar ontmoeten en in een harmonische werveling van stromingen overgaat.

Zowel bij Gary Hill als bij Joseph Beuys zien we de kenmerkende werkwijze van heden-daagse kunstenaars: bestaande beelden worden afgebroken en onderzocht, de delen worden opnieuw tot leven gebracht in de hoop de oorspronkelijke dynamiek te vinden.

Alexej Jawlenski's kruisweg

door Marjolein te Pas (geestelijke, gemeente Driebergen)

"Ik zit en werk. Dat zijn mijn mooiste uren. Ik werk voor mijzelf, alleen voor mijzelf en voor mijn God. Mijn ellebogen doen heel zeer. Vaak duizelt het mij van de pijn. Mijn werk is mijn gebed, maar een smartelijk met kleuren uitgesproken gebed. Ik lijd. Ik moet veel werken en dat doe ik ook. God weet, hoe lang ik nog een penseel vasthouden kan. Oh God! Ik werk in extase en met tranen in mijn ogen en ik werk net zo lang tot het donker wordt. Dan ben ik uitgeput en zit onbeweeglijk, half in katzwim en met verschrikkelijke pijn in mijn handen. Oh God, oh God! Ik zit omhuld door duisternis en donkere gedachten kruipen naar mij toe. En van de wanden stromen de kleuren. Ik ben alleen. De stilte gonst en ik hoor mijn hart beven. Alleen! Alleen!"

Deze woorden zijn afkomstig van de Russisch-Duitse schilder Alexej Jawlenski (1864-1941). Hij behoorde net als o.a. Franz Marc, Vassily Kandinsky en Paul Klee tot de schilders van de groep *Der Blaue Reiter* in München. Met hun expressionistische kunst probeerden zij de wereld achter de visuele, uiterlijke schijn weer te geven.

Vanaf 1924 manifesteerden zich bij Jawlenski de eerste tekenen van een zeer ernstige chronische vorm van gewrichtsontsteking, die hem het schilderen in de loop van de jaren '30 steeds moeilijker en uiteindelijk onmogelijk maakte. Zijn gewrichten verstijfden. Hij kreeg last van voortschrijdende verlamningsverschijnselen en leed ondraaglijke pijn. Niets hielp.

"Ik kon mijn penseel niet meer in mijn hand

houden. Ik moest het in beide handen nemen, altijd met pijn. Mijn formaat werd heel klein. Ook moest ik een nieuwe techniek leren. Drie jaar schilderde ik kleine abstracte gezichten als een bezetene. Ik voelde dat ik snel helemaal op moest houden met werken. En dat gebeurde ook zo." In 1937 verslechterde zijn toestand en raakte hij volledig verlamd. Drie jaar later overleed hij in Wiesbaden.

In het werk van Alexej Jawlenski stond sinds 1918 één thema centraal: het menselijk gelaat. In het gezicht van een mens herkende hij iets van God en dat iets probeerde hij zichtbaar te maken. In de loop der jaren beperkte hij zich meer en meer tot een haast mathematische oervorm van het menselijk gelaat. Hij zag af van het persoonlijke, het individuele; hij zocht het bovenpersoonlijke, het goddelijke dat in de mens leeft en als een spiegel van de ziel tot uitdrukking kan komen in het gelaat. Met dikke, zwarte streken schilderde hij de karakteristieke lijnen van het menselijk gezicht, met variërende kleuren gaf hij er uitdrukking aan. Tenslotte zag hij zoveel mogelijk van het kleurgebruik af om nog "meer geestelijke diepte te concentreren". Achter het uiterlijk waarneembare, achter de ogen, de neus, de mond, de wangen, de kin en het voorhoofd zocht hij naar God. "Grote kunst", zei hij eens, "is een zoeken naar God. Grote kunst kan alleen met een religieus gevoel gemaakt worden. Een kunstwerk is een zichtbaar geworden God."

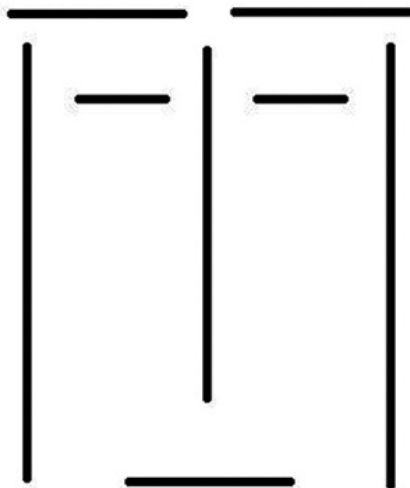
Zijn vorm van bidden

Aan een vriend, de schilderende pater Willibrord Verkade, schreef hij in een brief: "Ik stuur u één van mijn laatste werken. Ik vermoed dat u het maar vreemd zult vinden, pater. Wees niet meteen een strenge rechter; u moet weten dat iedere nieuwe taal vervreemdend en afstotend kan werken. Je moet het willen verstaan, zoals iedere nieuwe taal die men eerst leren moet, toch...? Je moet de ziel niet toelaten te protesteren,

maar juist inspannen. Door inspanning komt men tot verstaan. Dat is altijd zo."

De tijd zat hem niet mee. Hitler kwam aan de macht. Jawlenski kreeg in 1933 een expositieverbod opgelegd, want de nazi's kwalificeerden zijn werk als *entartete Kunst*. Door deze repressie en zijn verslechterende gezondheid raakte hij in de vergetelheid. Hij verkocht nog maar weinig. "Ik werk de hele dag en niemand begrijpt wat ik schilder. Verdrietig, maar het is mijn leven." Geleidelijk aan werd zijn leven begrensd tot zijn kamer, zijn werk, zijn gedachten, zijn gevoelens. Zijn enige vreugde was zijn werk. Iedere morgen werden voor hem naast elkaar vier vellen papier in klein formaat bevestigd en daaronder nog eens vier. Op één dag kon hij tegelijkertijd aan acht gezichten werken. Schilderen met één hand ging niet meer; daarom nam hij de meest stompe en harde penseel tussen zijn beide handen en schilderde de hele dag met uitgestrekte stijve armen, spaarzaam bewegend, het palet op zijn schoot. Werken werd tot een gevecht tegen de pijn en de onbeweeglijkheid, maar ook tot een bevestiging dat hij nog steeds schilder was.

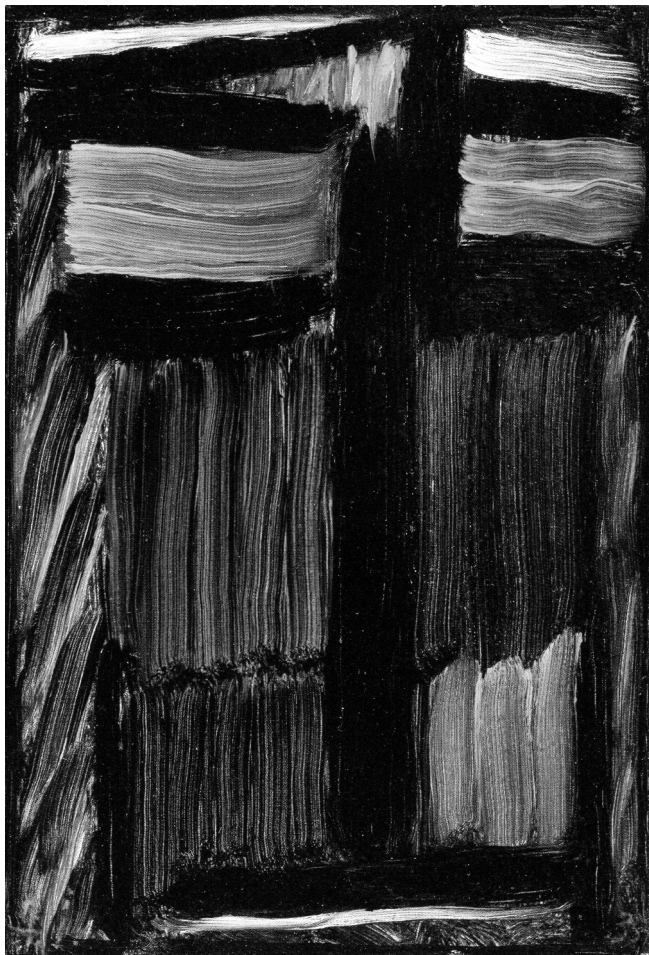
In drie jaar tijd (1934-1937) maakte hij zo,

worstelend met zijn lichaam en lot, ruim duizend verschillende schilderijtjes met een heel eenvoudige vorm. Hij noemde hen zijn 'meditaties', want schilderen was voor hem zijn vorm van bidden, zijn zoeken, zijn verlangen en zijn gesprek met God.

Hij schilderde met één haal een verticale neuslijn; met horizontale streken het voorhoofd c.q. de wenkbrauwen, de ogen, de mond of kin. Tenslotte voegde hij links en rechts nog twee loodrechte lijnen toe: de wangen of kaaklijnen. Met behulp van deze gelaatsvorm die hij zijn 'teken' noemde, zocht hij, al schilderend, in zichzelf de ander, zocht hij zijn God.

In het midden kunnen wij het teken van het kruis ontwaren (de ogen en de neus). Wie goed kijkt kan nog twee kruisen ontdekken, namelijk links en rechts (de wenkbrauwen en de wangen). Wat voor een gezicht probeerde Jawlensky, worstelend met de pijn, in zijn 'meditaties' te openbaren? Wat of wie zag zijn zieleoog? Meer dan duizend keer kwam gedurende zijn laatste drie werkzame jaren, het beeld van Golgotha hem in zijn werk tegemoet. In zijn duisternis en smart lichtte tijdens het schilderproces Christus' gelaat steeds weer en anders voor hem op: als trooster, als bijstand, als de liefde zelf. Mocht deze kunstenaar al schilderend de

'Mein Geist wird weiterleben', Alexej Jawlenski 1935, Museum Wiebaden

nabijheid beleven van degene die sinds Golgotha in ons leeft en het diepste menselijke lijden als geen ander kent? "God", bad Alexej Jawlensky tijdens de kruisweg van zijn leven, "Alleen ben ik, alleen!" "Mens", lijkt zijn laatst geschilderde gelaat te willen zeggen, dat hij de titel *De opgestane Christus* heeft gegeven, "Ik Ben...Ik Ben...".

Kruis van het leven of kruis van de dood?

door Bastiaan Baan (geestelijke gemeente Zeist)

In talloze vormen en overleveringen van het christendom wordt het kruis gezien als het symbool bij uitstek van de dood van Jezus Christus. Zo vanzelfsprekend is dit verband eeuwenlang gelegd, dat we collectief vergeten zijn, dat het kruissymbool veel ouder dan het christendom is. We vinden het onder de vroegste tekenen van menselijk leven. En als we verschillende spirituele tradities mogen geloven, dan bestaat het kruis al vanaf de schepping van de aarde. Met zijn vier ruimterichtingen heeft het te maken met de aarde en de vier elementen.

Voorchristelijke kruistekens

In zijn geschrift *Timaios* heeft de filosoof Plato geput uit een oude mysterietraditie, die gewoonlijk wordt weergegeven met de woorden: "De wereldziel is aan het kruis van het wereldlichaam gekruisigd" (zo vinden we de uitdrukking in het werk van Rudolf Steiner).

Bij Plato is de betreffende passage allerm minst zo eenduidig. Hij schrijft: "De wereldziel nu plaatste God in het midden van het wereldlichaam, strekte haar uit door geheel het lichaam en zelfs nog daarbuiten, zodat ze het lichaam omhulde. (-) Dit samenstel in zijn geheel spleet Hij nu overlangs in tweeën, waarna Hij de twee helften op elkaar paste, in de vorm van een kruis, zodat hun middelpunten samenvielen." Daarbij dacht Plato niet aan de vorm van het Latijnse of Griekse kruis, maar aan de Griekse vorm chi (χ).

Men heeft in deze formulering wel een voorchristelijke aanduiding van de *trichotomie* gezien: lichaam, ziel en geest zijn vertegenwoordigd in de drie begrippen: wereldlichaam – wereldziel – God. En zowel verschillende kerkvaders als christelijke filosofen (bv. Augustinus, Scotus Eriugena en Hegel) zagen in deze formulering een filoso-

fische rechtvaardiging van de Triniteit. God heerst in de wereld van de Ideeën (Heilige Geest). Door de Zoon, de Logos, wordt Hij werkzaam in de wereldziel. In de geschapen wereld, het wereldlichaam, wordt de Vader, die aan de substantie ten grondslag ligt (vroeger zei men in de theologie: de Vader subsisteert) in de wereld gekruisigd. Daarbij heeft de wereldziel zowel aandeel aan de geschapen wereld als aan de eeuwige Geestwereld, zoals de menselijke ziel harmonie kan scheppen tussen geest en lichaam.

Niet alleen in filosofische begrippen, maar ook in talloze zichtbare tekens herkennen we deze voorchristelijke beeldentaal van het kruis. Uit een overvloed aan culturen en symboliek neem ik enkele willekeurige voorbeelden.

– Stenen Tijdperk

Rond 2000 voor Christus vinden we in het Stenen Tijdperk van de Soemeriërs al het kruisteken, gevormd door twee tekens van het spijkerschrift. Dit vierarmige kruis wordt 'BAR' genoemd. De oriëntalist Alfred Jeremias schrijft in zijn *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur* (Berlijn, 1929): "Dit teken vinden we in talloze vormen in de soemerisch-elamitische culturen sinds de oudste tijden. Het heeft wellicht al in de kosmische symboliek van de oervolkeringen van het Stenen Tijdperk betekenis gehad."

– Egyptische cultuur

Oeroud is ook het Egyptische Ankh-teken, het zogenaamde hengelkruis. We vinden dit teken op talloze beelden, papyrusrollen en wanden van de Egyptische bouwwerken, maar altijd als een levensteken. Wanneer de gestorvenen worden

afgebeeld met het *Ankh*-teken in de hand vertelt de begeleidende tekst, dat zij deel hebben aan het eeuwige leven. Zo ook wordt in de Amarnatijd de zon uitgebeeld met stralen die overgaan in handen, die het *Ankh*-teken vasthouden: de zon schept leven! Farao's worden afgebeeld, terwijl de goden hun gelaat aanraken met het *Ankh*-teken, om hun de levensadem te schenken.
– *Koptisch christendom*

Het is bekend dat de Egyptische christenen, de Kopten, dit *Ankh*-teken overgenomen hebben en met de menselijke gestalte in verbinding hebben gebracht. Ook zij zagen oorspronkelijk het kruis niet als een doodsteken, maar als een teken van eeuwig leven. Zo wordt in de vierde eeuw na Christus in de Koptische kerk de *Ankh* gebruikt als symbool voor het leven na de dood.

Levenshernieuwing

Pas vanaf de vijfde eeuw voor Christus wordt het kruis tevens tot een teken van de dood, wanneer de Romeinen de kruisiging als een vorm van doodstraf invoeren voor slaven en niet-Romeinen. Eeuwenlang wordt de kruisdood gezien als de meest vernederende, mensonterende vorm van straf. Dat is de reden, waarom het kruisteken pas laat in de christelijke iconografie tot verschijning komt. Pas in de vijfde eeuw wordt voor het eerst in Syrië het kruis aan het altaar zichtbaar. In Europa begint deze ontwikkeling pas in de twaalfde eeuw.

Het lijkt een tegenstrijdige symboliek: wat ooit begonnen was als teken van het leven, wordt in de loop van de geschiedenis tot het teken van de dood. Weliswaar weet de goede verstaander, dat het kruis op Golgotha de noodzakelijke lijdensweg naar de Opstanding aanduidt, maar tot op de dag van vandaag is het kruis bij uitstek het symbool van de dood. Op onze overlijdensberichten staat het teken van de ster voor de

geboorte, zoals het teken van het kruis het sterven aanduidt.

Iets van de schijnbare tegenspraak en van de raadselachtige formulering van Plato in zijn *Timaïos* wordt opgelost door een toelichting die Rudolf Steiner eens gaf, sprekend over het voorchristelijke kruis. Hij beschrijft dat de helderziende blik, die zich richt op de oorsprong van de aarde, tenslotte de aarde als *maya*, als zinsbegoocheling ziet verdwijnen. De aarde verandert zich dan "in de aardegestalte van de mens, die in kruisvorm de armen heeft uitgebreid, die in zijn gestalte mannelijk-vrouwelijk is". Deze beschrijving brengt Steiner in verband met de genoemde passage uit Plato's *Timaïos* en vervolgt dan: "In oeroude Indische tijden hebben de wijzen verteld dat zij, op het ogenblik dat hun helderziende blik zich onthulde, diep onder de bergen van de aarde, bij het middelpunt van de aarde, een kruis vonden. Aan dat kruis hing een mens, mannelijk-vrouwelijk, met aan de rechterzijde het symbool van de zon en aan de linkerzijde het symbool van de maan. Dat was een helderziend beeld, dat de wijzen van het oude India hadden van de gestalte, die wachtte totdat onze aarde door het Christusprincipe tot leven gewekt zou worden." (GA 113, 25-8-1909).

Het voorchristelijke kruis is nog geen aardse werkelijkheid, maar profetie van wat wij noemen 'de levenshernieuwing van het stervende aardebestaan'. De voorchristelijke culturen waren – om met een uitdrukking van Rudolf Frieling te spreken – nog niet genoeg gestorven om het kruis als teken van de dood te herkennen. De mens van die tijd kon immers nog niet in Christus sterven. Het traditionele christendom heeft zich, drastisch uitgedrukt, blind gestaard op het kruis als teken van de dood. De moderne theologie is daarvan veelal het levende bewijs: de Opstanding wordt veelal niet meer als werkelijkheid gezien, maar bestaat 'bij wijze van spreken'. Tenslotte blijft als laatste strohalm over: 'Geloven in een God

die niet bestaat' (Klaas Hendrikse, 2007).

De tweeheid van het kruis van het leven en het kruis van de dood verschijnt letterlijk in de mensenwijdingsdienst. Terwijl de gemeenteleden het driedovoudig kruisteken op het voorhoofd, de kin en de borst maken, zien ze tegelijkertijd het kruis met de cirkel (het teken van de Opstanding) vóór zich in het kruisteken van de priester. Dat verschil tussen 'leken-kruis' en 'priester-kruis' heeft niets te maken met 'meer' of 'minder'. Immers, wanneer een priester in burger de dienst meemaakt, maakt hij dezelfde kruistekens als de gemeente. Wellicht kun je zeggen: de werkelijkheid van het kruis is pas volledig, wanneer de beide tekens – het kruis als teken van de dood en als levens-teken – tot één werkelijkheidservaring worden.

Kruisigingsrelief 10e eeuw, Museum für Kunst und Geschichte Fribourg (Zwitserland)

Het kruisteken

Zoals een gemeentelid dat kan zien en ervaren

door Marieke Anschütz (gemeente Zeist)

"Ieder huisje heeft zijn kruisje". Als we dit oude gezegde in beeld omzetten zoals een kind dat doet, dan zien we exact de vormen die bij de doop getekend worden. Op het voorhoofd van de dopeling een driehoek met water, op de kin een vierkant met zout en op de borst een kruis met as. Op dezelfde drie plaatsen tekenen wij een kruis als wij de mensenwijdingsdienst meemaken.

Hoewel ik al in 1961 in jeugdige overmoed lid van de Christengemeenschap ben geworden, zal het 'bekruisen' nooit een routinegebaar voor mij worden. In het vrijzinnig protestantse

milieu waarin ik opgroeide was het kruis bekend, maar als rituele handeling mij niet van jongs af aan vertrouwd. Pas in mijn twintiger jaren heb ik het mij eigen gemaakt. Ik heb het mijzelf geleerd door het iedere keer te doen als de bijbehorende woorden klonken.

Het kruisteken kennen we, al herkennen we het niet altijd. We dragen het op ons gezicht. Zo heeft de schilder Alexey Jawlensky het gezien. Op een lange reeks kleine schilderijen heeft hij 'gezichten' gemaakt, waarvan de grondvorm een kruis is. Ze zijn alle verschillend en toch verwant en herkenbaar als het gelaat van de Gekruisigde, van de Mens.

Als wij onze armen uitstrekken, vormen wij met ons lichaam een kruis. Ons hart is het snijpunt van twee richtingen: van boven naar beneden en van links naar rechts. In feite is dat het kruisteken dat de priester op het altaar maakt, terwijl wij het 'gemeenteteken' vormen. Er komt echter een derde dimensie bij: de ronding die het middelpunt omsluit. Er vormt zich een Zonnekruis, zoals we kunnen vinden in Ierland, in Schotland en in bijna alle kerken op het Zweedse eiland Gotland.

Ook in het 'gemeenteteken' is er sprake van drie dimensies. Laten we eens kijken naar het gebaar van dit kruisteken. Ik kende wel het 'kruisje slaan' van katholieke en orthodoxe gelovigen, maar had nooit de neiging gehad om het na te doen. Ik had er ook geen afkeer van, maar voor een protestants opgevoed mens is het toch even wenen om die rituele handeling te voltrekken. En toch wist ik, dat ik mij pas echt met de mensenwijdingsdienst kon verbinden als ik dat driedubbele kruisteken mee voltrok. En zo geschiedde.

Voren in de akker

Ik vormde mijn drie voorste vingers tot een potlood en tekende ferm een klein kruis over mijn voorhoofd, over mijn mond en kinpartij en over de hartstreek. Ik raakte mijn lichaam niet aan. Dat doe ik nog steeds niet, al zie ik dat anderen het soms wel doen. Na verloop van tijd merkte ik, dat het

iets met me deed. Iedere keer dat ik met aandacht de drie kruisen trok en de woorden in mij opnam, had ik de ervaring dat ik een 'voor' trok, een geultje zoals met de vinger in het zand. Een lengtevoor en een dwarse, zoals de boer zijn voren trekt in de akker. Daarin zaait hij de graankorrels. Wat zou er in mijn 'voren' gezaaid kunnen worden? Laten we eens luisteren naar de woorden, die gesproken worden.

Het kruisteken over het voorhoofd heeft als centrum het Ik-punt boven de neuswortel, waar de Hindoe een rode stip draagt. Er klinkt vanaf het altaar "De Vadergod zij in ons". Waarom niet 'is'? De Vader is toch de oergrond van ons bestaan? Het lijkt mij, dat het gaat om een wens, om een bede: Moge alles wat zich achter ons voorhoofd afspeelt aan gedachten en voorstellingen de Vaderwereld als norm, als ijkpunt hebben. Dat dit niet een vanzelfsprekende zaak is, weten we allemaal.

Het tweede gebied is de beweeglijke onderkaak waardoor het spreken mogelijk wordt. Een woord uit onze mond kan troosten, kan strelen en liefkozen, maar het kan ook striemen en kwetsen, bitter afwijzen en zelfs vervloeken. De bede die daarbij hoort, vraagt om het ijkpunt 'Christus': Moge Christus in ons woord scheppend aanwezig zijn. Ons woord heeft een uitwerking in de wereld. Laat het dan in ieder geval iets teweeg brengen, dat een ander verder helpt. Waar de eerste bede ons individuele gedachtenleven betreft, werkt de tweede bede in het horizontale, in de gemeenschap, onze naasten, de mensen met wie wij dagelijks te maken hebben.

Hoe zit dat met de derde bede? Wat voegt die toe? Wij tekenen het kruis over ons hart, waar onze gevoelens leven. De gevoelens, de emoties en verlangens komen op uit een voor ons duister gebied. Als we het licht van

*'Zaaier', Vincent van Gogh 1881, Rijksmuseum
Vincent van Gogh Amsterdam*

ons bewustzijn daarin laten schijnen, kan duidelijk worden waar die gevoelens vandaan komen. Dan wordt het mogelijk naar onszelf te kijken en die gevoelens zo nodig bij te sturen. Maar ook in dit gebied hebben wij een norm nodig, opdat wij op de juiste wijze kunnen oordelen. Daarom de bede aan de Geest, de goddelijke Intelligentie, om licht te brengen in die duistere warboel van

het borstgebied. Bijna iedere keer dat ik de kruistekens maak, denk ik aan deze opgaven.

Tijdens de dienst tekenen wij zevenmaal deze drie kruisen, terwijl de Triniteit wordt aangeroepen. De priester tekent een groot kruis: de verticale balk bij de eerste bede, de horizontale balk bij de tweede bede en bij de bede aan de Geest tekent hij de kring om de kruising. De strenge hoekigheid van het kruis, waarvan de lijnen haaks op elkaar staan in een onverzoenlijke tegenstelling, wordt verzacht door de ronding. De tegenstellingen worden als het ware 'verzoend'. Ze worden niet opgeheven, maar vanuit een hoger inzicht in elkaar geschoven. Want 'de ring rondt de hoeken van het leven', zoals in het huwelijksritueel wordt gezegd. De tegengestelde richtingen van het kruis verrijken elkaar in de bewegende

vorm van de ring. De rituele handeling van het kruisteken zegent de mens die de handeling voltrekt. Zijn lichaam en de onzichtbare omhulsels wordt iedere keer weer dit bijzondere teken ingekerfd, als een 'voor' in de akker. Moge het zaad dat in mijn 'kruisvoren' valt, gezonde kiemen voortbrengen voor de toekomst.

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding - van voor de geboorte tot na de pubereit - aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. Na de eerste bijdrage over verwachting en zwangerschap gaat Nelle Amons in onderstaand artikel in op het geboorteproces.

Wie wordt er geboren?

door Nelle Amons (gemeente Driebergen)

Als een kind geboren wordt, dringt zich de vraag op wat voor een mens dit kind, dat zojuist het levenslicht heeft aanschouwd, is en zal worden. Wat is eigenlijk een kind, wat brengt het kind met zich mee? Waarom zijn we er zo blij mee?

Deze vragen kwamen bijna onontkoombaar op bij een jonge moeder, die voor de eerste keer aan de wieg van haar eerstgeborene stond. Heel voorzichtig en nog onvast op haar benen liep zij naar de wieg. Wat ze daar zag liggen was een piepklein mensje, bijna als een pop, met een fijngesneden gezichtje. Maar wat ze beleefde was totaal anders: ze ervoer de hele kamer gevuld door een wezen dat zo groot was, dat ze het niet kon bevatten. En ze vroeg zich af: 'Moet dit wezen in dat kleine lichaampje gaan passen? Hoe moet ik dat opvoeden?' Ze dacht terug aan de geboorte. Hoe er na twee dagen, vele weeën en anderhalf uur persen, een prachtig mooi meisje geboren was dat haar, toen zij net zwanger was, haar naam had verklapt. Hoe ze beseftte dat zij nu moeder geworden was en haar man vader! Dat het besef daarvan nauwelijks tot haar was doorgedrongen, omdat ze zo moe was geweest na alle doorstane pijn en inspanning. Dat ze er met haar man op dat moment eigenlijk niet over gepraat had, maar dat zij allebei heel intens hadden beleefd, dat van de ene op de andere minuut een heel nieuwe fase in hun leven

samen was aangebroken. Dat zij met verwondering en veel vertedering samen naar hun dochtertje hadden gekeken, dat een eerste poging deed om aan de borst te drinken.

Er kwam nog zo'n moment van verwondering, toen na ongeveer zes weken het kleine meisje tegen haar begon te glimlachen en terug te 'praten' in een nog onbegrijpelijke taal en zij het gevoel had, dat zij een intens en diepgaand gesprek met haar dochtertje voerde, terwijl er toch alleen maar geluidjes en bewegende lipjes waren. En ze dacht bij zichzelf: "Wat vertelt zij ons dan? Hoe kan ik, hoe kunnen wij dat horen?"

Door de knieën

Met Marjolein te Pas, geestelijke in Driebergen, sprak ik over dergelijke vragen, omdat zij op een gemeenteavond heel treffende dingen over kinderen had gezegd: "Het kindzijn is een heel belangrijk stadium van het menszijn. Vanuit de volwassene gezien, is het een 'nog niet', maar vanuit de geestelijke wereld is een kind een 'niet meer'." Mattheüs 18, vers 10 zegt over kinderen "Want ik zeg u: hun engelen in de hemelen zien zonder ophouden het aangezicht van mijn Vader die in de hemelen is". Het kind loopt met zijn hoofd nog in de sterrenwereld, zeker als het nog jong is. Het is alsof er met het kind een grote wijsheid meekomt, door een nulpunt, door de engte van de geboorte heen. Deze wijsheid, die

Cora Bakker (gemeente Amsterdam) met Joas

soms in kinderuitspraken naar buiten komt, kijkt je door kindergen aan. Het is van eminent belang dat ouders deze spiritualiteit ruimte geven. Dat zij door de geboorte van hun kind in hun ziel opengaan, zoals de moeder zich lichamelijk opent. Dat zij er oog en oor voor hebben, zoals de volgende anekdote vertelt. Opa en kleinzoon maken een wandelingetje. Plotseling roept de kleinzoon: "Opa, moet je kijken, zo mooi!" En dan laat hij zijn opa het kleine bloemetje zien. Waarop opa door de knieën gaat en met de ogen van zijn kleinzoon kijkt naar het nietige bloemetje. Kleine kinderen wijzen hun ouders en groot-

ouders op het spirituele. Maar je moet als volwassene dan 'door de knieën', zoals de Koningen bij het Kerstkind. Eens sprak Rudolf Frieling uit: "Een geweldige toevloed aan goddelijk leven komt door de eigen kinderjaren en door kinderen überhaupt naar ons toe". Als je deze gedachte volgt, zijn kinderen als het ware een doorgeefluik, dat helaas al bij de geboorte krassen kan oplopen.

Kind en ouders worden geboren

Het is onvermijdelijk dat het kind beschadigingen oploopt, maar we kunnen wel proberen (aanstaande) ouders zo te begeleiden dat voor, tijdens en na de geboorte van hun kinderen er zo min mogelijk krassen komen in dat doorgeefluik en met name geen diepe. Om meer te weten te komen over wat belangrijk is bij de begelei-

ding van aanstaande en nieuwbakken moeders/ouders, heb ik een gesprek met Cora Bakker, zelfstandig kraamverzorgster in de regio Amsterdam, begeleidster 'van de conceptie tot de doop' zoals zij zelf zegt.

Toen haar moeder het tiende kind kreeg en Cora na de geboorte, die zij samen met haar zusje in de tuin zittend moest afwachten, aan de hand mocht gaan kijken in de wieg, wist ze: ik word kraamverzorgster. Dus zorgde zij dat ze na een niet afgemaakte opleiding tot verpleegkundige en een huwelijk waarin zij niet gelukkig was, een opleiding tot kraamverzorgster volgde en afmaakte. Na een heel aantal jaren werken voor een

bureau, vestigde zij zich als zelfstandig kraamverzorgster, sinds een paar jaar samen met een compagnon. Zij geven gedurende acht dagen zorg, in totaal 49 uur. Twee à drie keer per maand begeleiden zij zo nieuwe ouders. Voor de verloskundige hebben zij vanaf de zesde maand, als zij een huisbezoek afleggen, dan al de controles uitgevoerd; gewoonlijk kennen zij dus de aanstaande moeder of ouders.

Vanaf dat moment proberen Cora en haar collega de aanstaande moeder zo te begeleiden dat zij, als het moment van de geboorte daar is, in haar kracht gaat staan, dus het geboorteproces zelf in de hand neemt en niet door angst overmand raakt. Want angst knijpt samen, geeft afsluiting, verhindert dat de barende zich opent. Cora beleeft de uitdrijving als een vuurproces, als 'in brand staan'. Ze ervaart bij de geboorte eenzelfde sfeer als bij het sterven, zoals ook Marjolein te Pas dat uitsprak. Ook gaat de geboorte menigmaal gepaard met een identiteitscrisis voor beide partners, die nu plotseling ouders worden en hun ziel moeten openen voor iets geheel nieuws. Het kind wordt geboren, maar ook de ouders worden als het ware geboren en dat moet verwerkt worden.

Vaak komt deze verwerking tekort. Cora vindt ook, dat de moeder na de geboorte begrensd moet worden, zou moeten rusten, slapen, niet alsmear bezoek ontvangen, maar zelfs door een sluitlaken, gezonde voeding en eventueel massage geholpen moet worden om het geboorteproces te verwerken en in het moederschap te groeien. Zij denkt dat het ook heel goed zou zijn, als moeder en kind het eerste jaar samen zouden zijn, maar dat is in onze tijd een wat 'ouderwetse gedachte'. De moeder zou dan alle tijd hebben om met aandacht en passie de (borst)voeding te geven, haar kind te bakken, er met verwondering en bewondering naar te kijken, het in zich op nemen, te praten met haar kind, liedjes te zingen en spreken te zeggen. Maar jammer genoeg

doet een moeder een geboorte er tegenwoordig niet zelden even bij: na korte tijd gaat het kind naar de crèche en de moeder weer aan het werk.

Voor de verbinding van kind en moeder is huid-huid contact heel belangrijk en daarom wordt de pasgeborene direct op moeders borst gelegd nadat hij droog is gemaakt, waarbij het babysmeer zoveel mogelijk behouden blijft, warm met een mutsje op het hoofdje en ingebakerd. De leefregels van vroeger: rust, reinheid en regelmaat gelden nog steeds, maar liefde, licht en lucht, borstvoeding, bakken en bewustzijn/kijken zijn belangrijke pijlers geworden.

Pas als ook de nageboorte is verschenen, ontvangen de nieuwe ouders gelukwensen, want daarmee is de geboorte voltooid. Cora richt zich bij een geboorte als het enigszins kan steeds met een gebed tot de wereld waar het kind vandaan komt en vraagt daaraan hulp. Soms merken de aanstaande ouders dat en zijn er dankbaar voor. Terwijl ik zo met Cora praat, rijst steeds duidelijker het beeld in me op van Maria in het Kerstspel, die haar armen omhoog heft om het kind in ontvangst te nemen. Een oerbeeld voor wat geboorte is?

Wie is de grootste?

Mijn beginvraag 'Wie wordt er geboren?' is met dit alles niet beantwoord. Maar wel is duidelijk geworden dat je, wil je een begin van een antwoord vinden, ongelooflijk goed moet opletten. Niet alleen op het proces van de geboorte, maar ook op de manier waarop je als moeder, als ouders in je ouderschap groeit, de geboorte verwerkt en vooral naar je kind kunt 'kijken' met al je zintuigen, het in je op kunt nemen, zodat het – misschien – in je gaat spreken en je iets vertelt van wie het is en wil worden. Dat geeft jou dan misschien de sleutel in handen voor de vraag, die de moeder waarmee ik dit verhaal begon, zich stelde: 'Hoe moet ik dit wezen, dat zo groot is, opvoeden? Welke vraag stelt dit kind aan mij, aan ons?'

Het verhaal van de grootvader en zijn kleinzoon vertelt ons: we moeten door de knieën en het kind als het ware zelf vragen wat het nodig heeft. Wij moeten leren verstaan wat het kind aan wijsheid meebrengt over wie het is.

Daarover zegt Mattheus 18, vers 11, een vers dat ik ervaar als een zoekrichting, een oriëntatiepunt als je een antwoord wilt vinden op mijn beginvraag: "Op hetzelfde uur kwamen de leerlingen tot Jezus en vroegen: Wie is toch de grootste in het Rijk der hemelen? En hij riep een kind tot zich, plaatste het

in hun midden en zei: Ja, zo is het, ik zeg u: Indien gij niet wederom wordt als de kinderen, zult gij het Rijk der hemelen nooit binnengaan. Wie dan in deemoed klein zal worden als dit kind, die is de grootste in het Rijk der hemelen. En wie het wezen van zulk een kind in zich opneemt terwille van mijn Naam, neemt Mij op. Wie echter de innerlijke wording van een van deze kleinen, die in Mij geloven, verstoort, hem ware het beter, dat een molensteen om zijn hals gehangen en hij in de diepte der zee verdrongen werd."

Een meisje van vier jaar vraagt aan haar pappa die priester is: "Waarom moet je altijd de dienst houden als iemand is gestorven?" "Om te helpen je weg te vinden naar de hoge engelen", is het antwoord. Zij zegt: "Die weg is toch makkelijk, gewoon naar boven". Broer van zes zegt: "Nou, ik zou het niet meer weten hoor".

Wanneer u een ervaring uit de religieuze opvoeding van uw (klein)kind wilt delen met de lezers van 'In beweging', stuur uw bijdrage (max. 200 woorden) dan naar het redactieadres, zie binnenzijde vooromslag.

Middelpunt en omtrek

Waarom een hiërarchie in de Christengemeenschap?

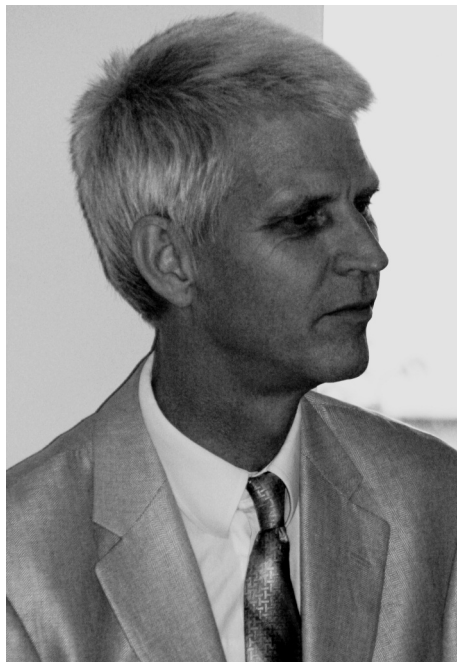
door Maarten Udo de Haes (geestelijke met emeritaat, bewindsdrager voor Nederland en Vlaanderen van 1978 tot 1999, lid van de Kring van Zeven van 1981 tot 2006)

Hiërarchie. Alleen dat woord al. Alles wat naar hiërarchische structuur zweemt, roept meestal meteen kritische vragen op en veroorzaakt antipathie en tegenzin. Dit is maar al te goed te begrijpen in een maatschappij die democratisch is gestructureerd. Meeste stemmen gelden is het principe geworden. En in een samenleving die geregeerd wordt volgens het poldermodel is voor een hiërarchie geen plaats. Hoewel...

Een organisatie die moet presteren en concurreren kan bij nader inzien toch moeilijk bestaan zonder hiërarchische besluitprocedures. Niet iedereen kan meepraten, want

'inspraak zonder inzicht geeft uitspraak zonder uitzicht'. Of, zoals over een leidinggevende medewerker spottend gezegd werd in een instituut dat prat ging op de gelijkwaardigheid van alle personeelsleden: "Ach ja, hij staat nu eenmaal aan de top van een platte organisatiestructuur". Zelf maakte ik eens tijdens een bizarre vergadering mee hoe de voorzitter een oeverloze discussie afkapte met een schijndemocratische, autoritaire opmerking: "Ik zou het op prijs stellen wanneer wij nu gemeenschappelijk het besluit nemen zoals ik het wil".

Hoe dan ook, ook wanneer hiërarchie niet altijd te vermijden is, wordt deze meestal

*Ernst Terpstra, bewindsdrager voor
Nederland en Vlaanderen*

verdoezeld, goedgepraat of gecamoufleerd. Wij houden nu eenmaal niet van hiërarchie. Het lijkt niet meer in deze tijd te passen. Hoe is het dan te begrijpen dat de Christengemeenschap, die zich toch 'Beweging tot religieuze vernieuwing' noemt, wel degelijk een hiërarchie kent?

Om te beginnen is het zinvol om de vastgeroeste voorstelling los te laten als zou hiërarchie altijd identiek zijn met een piramidale machtsstructuur. De betekenis van het woord is 'heilige ordening' die zegt daarmee nog niets over de vorm van deze ordening. Deze kan er misschien nog heel anders uitzien dan een trapsgewijze structuur met een top en een basis.

Binnen de Christengemeenschap zie ik een andere structuur dan de piramidale waarin 'hoog' en 'laag' een wezenlijke rol spelen. Vanaf het ontstaan van deze nieuwe kerk vormen autonome gemeenten het principiële uit-

gangspunt. Deze hebben een eigen karakter, een eigen geest en – zoals in Nederland – een eigen rechtspersoonlijkheid. Het initiatief voor het stichten van een nieuwe gemeente wordt ook niet van 'bovenaf' bepaald, maar ligt bij de toekomstige leden zelf. Zij zijn het die aan de synode van geestelijken vragen een priester uit te zenden die in hun midden de sacramenten kan voltrekken.

Te beoordelen óf er dan een priester ter beschikking staat en zo ja, welke, is dan niet meer gemeenteaangelegenheid. Waarom eigenlijk niet, heb ik me wel eens afgevraagd. Het antwoord ligt eigenlijk tamelijk voor de hand. Wanneer de 'aanstelling' van een bepaalde geestelijke op democratische wijze zou worden beslist, dan zullen er nog voordat de betreffende priester in de gemeente komt al twee kampen van voor- en tegenstanders zijn ontstaan. In een organisme dat bij uitstek op gemeenschappelijkheid is gericht, zou dan a priori tweedracht zijn gezaaid. Een sollicitatieprocedure kent de Christengemeenschap dus niet. Maar dit betekent ook dat je als geestelijke het niet voor het zeggen hebt in welke gemeente je gaat werken. (Dit is natuurlijk iets anders dan dat je geen voorkeur zou mogen uitspreken). Zo worden gemeente en priester met elkaar verbonden zonder dat ze bewust voor elkaar hebben gekozen. Dat is wel even slikken, maar het is ook een prachtige uitdaging om zo samen in dienst te staan van de engel van de gemeente.

In zo'n proces speelt de hiërarchie letterlijk en figuurlijk een beslissende rol. De priester die het ambt van bewindsdrager op zijn schouders heeft rusten laat niet in de eerste plaats de belangen van een bepaalde gemeente gelden, maar heeft de belangen van een hele regio in het oog en zorgt ervoor dat hij deze voortdurend waarneemt. Vanuit dit overzicht kan hij of zij het beste beoordelen waar en wanneer welke priester zijn of haar krachten kan inzetten. De bewindsdrager neemt na beraadslaging in de synode uiteindelijk een beslissing vanuit

het omvattende overzicht en niet omdat hij 'hoger' staat.

Schoudermantel

Wij kennen in de Christengemeenschap ook geen wijdingsgraden. Als priester heeft de bewindsdrager niet meer of hogere volmachten dan de gemeentegerestelijke. Zij zijn in hun priesterschap volledig gelijk. Het onderscheid komt dus niet in het priesterschap tot uitdrukking, maar in de functie die in het organisme wordt uitgeoefend.

In de Rooms Katholieke kerk worden de verschillende graden van de hiërarchie met name in de hoofdbedekking zichtbaar gemaakt, zoals bisschopsmijter, kardinaals-hoed of de pauselijke drievoudige kroon, de tiara. De paus wordt tenslotte als plaatsvervanger van Christus op aarde als hoofd van de kerk beschouwd.

Bij de hiërarchie in de Christengemeenschap moet ik meer aan het hart denken, middelpunt met periferie door de bloedstroom verbindend. In de cultische gewaden die de priester bij het voltrekken van de diensten draagt, worden de verschillende ambten van de hiërarchie tot uitdrukking gebracht door de schoudermantel. Het geeft de omvattendheid van de functie weer, steeds wijder, van de bewindsdrager, hoofdbewindsdrager tot aartsbewindsdrager. Zij omvatten respectievelijk een steeds groter gebied dat zij vertegenwoordigen. Ook de last die op de schouders van deze ambtsdragers ligt wordt met dit teken passend tot uitdrukking gebracht.

Behalve de verantwoordelijkheid voor het beroepen en uitzenden van de geestelijken noem ik nog een belangrijke taak die tot de plichten van de hiërarchie, de heilige ordening, behoort. Dat is het bewaken en behoeden van de eenheid en ondubbelzinnigheid in de uitoefening van de cultus.

Aan de ene kant kent de Christengemeenschap leervrijheid. Er bestaan dus geen leerstellingen of dogma's die door een hiërarchie moeten worden bewaakt. Maar

naast deze zuil van de vrijheid, die zowel voor priesters als voor leden geldt, staat de zuil van de rotsvaste bestendigheid van de cultus. Daar kan niet aan getornd worden. Wanneer we ervan uitgaan – en dat doen degenen die er in geloven – dat de cultus in woord en gebaar geen mensenwerk is, maar een geschenk uit de goddelijke wereld, dan dient deze levende, heilige schat voortdurend verzorgd en zo zuiver mogelijk gehouden te worden. Daar is iedere willekeurige verandering misplaatst of zelfs schadelijk. Een afwijking van de oorspronkelijke vorm kan ongemerkt en onbedoeld binnensluipen. Of een aanpassing of variatie kan vanuit eigengereidheid door een priester worden ingevoerd. Ook al ontstaan dergelijke veranderingen misschien vanuit goede bedoelingen, ze zijn toch in tegenspraak met de eenheid die in de cultus beschermd moet worden.

Vrijheid, laat staan willekeur is hier niet op zijn plaats. Er gaat namelijk een enorme kracht van uit wanneer de cultus waar ook ter wereld – afgezien van de landstaal – op dezelfde wijze wordt uitgeoefend. Voor ons mensen maar ook voor de engelwereld biedt de waarborg voor deze eenvormigheid een vast aanknopingspunt, een herkenbare vorm waarin geestelijke substantie kan binnenvloeden. Naast de volledige vrijheid van leer en opvatting staat de rotsvaste onveranderlijkheid van de liturgie. Om deze eenvormigheid te bewaken en te verzorgen is een wereldwijde mantel nodig, groter dan een schoudermantel.

De hiërarchie in de Christengemeenschap die door de priesters wel, door de leden niet erkend hoeft te worden, heeft inderdaad een andere kwaliteit dan de piramidale die wij doorgaans ermee verbinden. Het beeld van top en basis maakt plaats voor het symbool van de zon: middelpunt en omtrek.

Mensenwerk

Aansluitend wil ik ingaan op de huidige samenstelling en werkwijze van de de Kring van Zeven (Siebenerkreis). Zoals de

bewindsdrager de belangen voor een bepaalde regio behartigt (voor Nederland en Vlaanderen is dit Ernst Terpstra), doet de Kring van Zeven dat voor de Christengemeenschap wereldwijd. Dit orgaan is samengesteld uit vier bewindsdragers die al dan niet ook nog verantwoordelijkheid dragen voor een bepaalde regio en drie hoofdbewindsdragers waarvan één het ambt van aartsbewindsdrager op zijn schouders heeft rusten. Langdurige inspanningen hebben ertoe geleid dat dit gremium wat internationaler qua samenstelling is geworden. Intussen bestaat dit beleidsorgaan uit de Duitsers Vicke von Behr, Christward Kröner, Friedrich Schmidt-Hieber en Stephan Meyer, de Française Marie-Pierette Robert, de Indiër Anand Mandaiker en de Pool Jaroslaw Rolka.

De Kring van Zeven komt voor de bespre-

kingen ongeveer zes maal per jaar voor een kleine week bijeen. De vergaderingen vinden over het algemeen in Berlijn plaats, hoewel bij bijzondere gelegenheden ook ontmoetingen met regionale synodes plaatsvinden.

Naast de belangrijke taken die ik al noemde heeft de Kring van Zeven ook regelmatige contacten met de seminaries en zijn er ontmoetingen met de studenten in de laatste fase van hun studie. De uiteindelijke beslissing voor toelating tot het wijdingssemester en het ontvangen van de priesterwijding wordt door de Kring van Zeven genomen. Naast deze zware maar meestal vreugdevolle taak ligt de nog veel zwaardere en doorgaans pijnlijke om in gevallen van ernstig vergrijp in de beroepsuitoefening uitspraken te doen over tijdelijke of definitieve schorsing.

Kring van Zeven. Vlnr voor: Jaroslaw Rolka, Anand Mandaiker, Marie-Pierette Robert, Friedrich Schmidt-Hieber. Achter: Christward Kröner, Stephan Meyer (contactpersoon voor ons bewindsgebied), Vicke von Behr (aartsbewindsdrager)

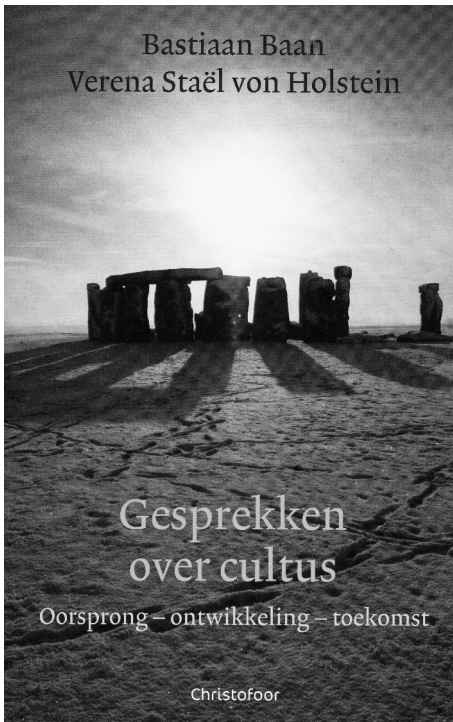
Hoe klein en bescheiden de Christengemeenschap ook is, de gestage uitbreiding over steeds meer landen heeft ertoe geleid om een werkverdeling te ontwikkelen. Zo heeft ieder van de zeven een meer specifieke taak waaraan hij of zij extra aandacht schenkt. Daarbij valt te denken aan opleidingen en seminaries, aangelegenheden die de cultus betreffen, maar vooral ook de contacten met bewindsdrager en synode van een bepaalde regio of taalgebied.

Steeds weer blijkt hoe vruchtbaar het is om ter plaatse waarnemingen en ervaringen op te doen, om daardoor niet te vervallen in het oude beeld van de hiërarchie, namelijk dat vanuit de top van de piramide alle besluiten worden genomen. Het ideaal van de vernieuwde hiërarchie wordt niet voor niets tot uitdrukking gebracht in het symbool van de mantel die de vele verschillen en de grote verscheidenheid in een groter geheel omvat.

Verbreiding van de horizon

Gesprekken over cultus – Oorsprong, ontwikkeling en toekomst
Bastiaan Baan en Verena Staël von Holstein, Uitgeverij Christofoor 2010, 180 pagina's, € 24,50

door Jan Henselmans
(gemeente Driebergen)

Het boek is een verslag van zeventien gesprekken die Bastiaan Baan heeft gevoerd met Verena Staël von Holstein over oorsprong, ontwikkeling en toekomst van verschillende cultusvormen. Al eerder had Bastiaan Baan dit thema, onafhankelijk van deze gesprekken, op basis van eigen onderzoek uitgewerkt in zijn boek 'Bronnen van

cultisch handelen – Van natuurreligie tot sacrament' (zie de boekbespreking in *In beweging*, Advent 2010).

In het boek is een korte beschrijving van de levensloop van Verena Staël von Holstein opgenomen. Hierin staat "dat zij het als kind al heel normaal vond om met onzichtbare natuurwezens te communiceren. Sinds tien jaar werkt zij intensief met de geestwezens in haar omgeving. Hierdoor kan zij complexe inhouden van geestelijke mededelingen waarnemen en in gangbare taal weergeven. Een voorwaarde voor dit werk is de voortdurende toewijding aan Christus en het erkennen van zijn geestelijk leiderschap. De tegenmachten van zijn immers ook tot een gesprek bereid. Zij is geen medium. Zij communiceert in vrijheid en bij vol bewustzijn met de geestelijke wereld."

Het bijzondere van het boek is dan ook dat Bastiaan Baan op de vragen, inzichten en gedachten over cultus die hij aan haar voorlegt, door geestwezens geïnspireerde antwoorden krijgt. Hij realiseert zich dat er mensen zullen zijn die hier moeite mee hebben. Hij raadt de lezer aan om de inhouden van het boek te benaderen indachtig het eens door de arts Leendert Mees verwoordde motto 'Don't say no, just say O!'.

In het boek worden opeenvolgende vormen van cultus en de voortgaande ontwikkeling die zich daarin aftekent besproken. Te beginnen bij de offers van Kaïn en Abel tot aan de mis en de mensenwijdingsdienst. Ook komen tal van aspecten van de mensenwijdingsdienst en de andere sacramenten aan de orde. Dit levert een schat aan reacties op van Verena Staël von Holstein, die uiteenlopen van grootse perspectieven tot uitspraken over specifieke onderwerpen. Zo schetst zij bijvoorbeeld een enorme boog van de megalietcultuur tot aan de verre toekomst van het Nieuwe Jeruzalem. "Naarmate we, chronologisch gespiegeld

aan het Christusgebeuren op Golgotha, steeds meer op de megalietijden afstevenen, moet datgene wat de mensen vroeger uiterlijk met de stenen van de aarde voltrokken, nu steeds meer in ons innerlijk worden voltrokken. Het is een grootse opgave, deze cultusvormen middels de Ik-impuls van de Christus weer te gaan gebruiken om licht te brengen aan de wereld van de stenen. Ze zullen daardoor werkelijk worden getransformeerd in de edelstenen van het Nieuwe Jeruzalem." (Openbaring van Johannes). Maar wat te denken van haar uitspraak "dat volgens de geestelijke wereld er veel meer mensen gebruik zouden maken van de biecht als het sacrament een andere naam zou hebben. De geestelijke wereld stelt voor te spreken van het sacrament van de levensraadgeving of alleen van levensraadgeving"?

Wat opvalt in de antwoorden van Verena Staël von Holstein is, dat de toon hier en daar gebiedend, bijna dwingend is. Dit kan te maken hebben met haar eigen aard, maar wellicht ook met het ongeduld van de geesteswezens. In haar levensloop schrijft zij: "De behoefte van de geesteswezens om met mensen in gesprek te raken komt voort uit de noodzaak om te voorkomen dat menselijk handelen en niet-handelen verdere schade aan aarde en mensen zelf aanrichten".

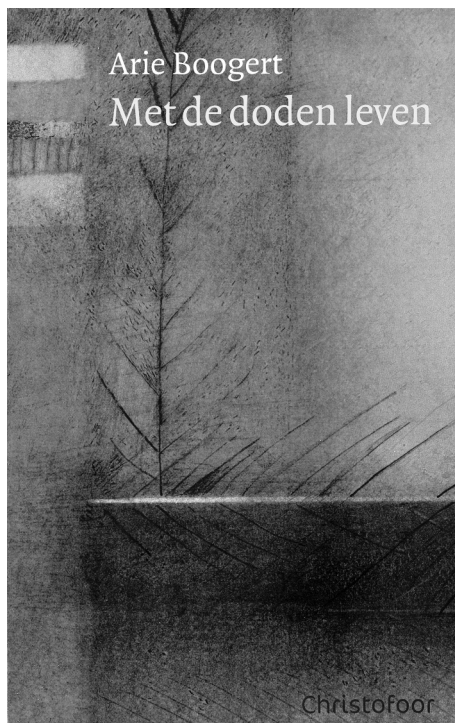
Elk van de zeventien gesprekken maakte het Bastiaan Baan tot zijn grote verwondering mogelijk om zijn horizon te verbreden. Met deze uitspraak wordt het belang van dit boek goed verwoord. Het kan lezers helpen om verder te komen, bijvoorbeeld bij het verdiepen van hun begrip van en betrokkenheid bij de mensenwijdendienst.

Samen verder gaan

Met de doden leven

Arie Boogert, Uitgeverij Christofoor 2009,
136 pagina's, € 18,50

door Maria Rijkssen
(gemeente Driebergen)

De essentie van dit boek is voor mij hetgeen Boogert schrijft in het vierde hoofdstuk: grenzen doorbreken. "Een werkelijk contact met de gestorvenen kan alleen tot stand komen als we het soort innerlijke activiteit ont-plooien waartoe dit boekje een aansporing kan zijn. Dan zijn we niet aangewezen op een spontaan contact van de kant van de gestorvene, maar dan kunnen we zelf contact leggen." In zes hoofdstukken beschrijft Boogert hoe wij mensen de weg in kunnen slaan naar de gestorvenen. Zonder inleiding val je als lezer tamelijk ruw het eerste hoofd-

stuk binnen. Zo verging het mij althans. *"Je wilt contact zoeken met de gestorvenen? Dan is het goed je daarop eerst voor te bereiden en een aantal dingen te bedenken. Je krijgt meteen...te maken met de natuurlijke ritmen waarin we tijdens het leven zijn ingebed. Het ritme van dag en nacht is belangrijk voor hen die hun gestorvenen willen ontmoeten."* In dit hoofdstuk en het volgende staan praktische tips over wat goede momenten zijn om dat contact te leggen, de juiste voorbereiding en innerlijke houding.

In het leven na de dood gaan we door een aantal fasen heen. In hoofdstuk zes beschrijft Boogert, dat in de voorchristelijke tijd de mensen op aarde geen andere toekomst hadden dan de absolute dood. Het driedig wereldbeeld bestond uit de hemel, de aarde en de hel (de onderwereld). De mens als aardewezen staat hierin helemaal in het centrum, tussen hemel en onderwereld. Met de opstanding van Christus kwam er een eind aan deze schemertoestand. Wij mensen hoeven na onze dood niet meer als schimmen verder te gaan. Het zal van ons zelf afhangen of en voor hoelang wij na de dood in de hemelse werelden verblijven en daar uiteindelijk nieuw lot vormen op de weg weer naar de aarde.

Veel aandacht wordt door Arie Boogert ook gegeven aan de innerlijke houding van dankbaarheid en verwondering, die zowel bij ons levenden als bij de zojuist gestorvenen de brug vormt voor wederzijdse verbondenheid en vertrouwen. *"Met gevoelens van dankbaarheid, verbonden met het besef bij elkaar te horen, van vertrouwen in het leven dat een krachtige hoop voedt, ben je 'afgestemd' op de gemoedsgesteldheid van de gestorvenen, die hun lessen willen*

trekken uit hun wederwaardigheden tijdens het leven dat achter hen ligt."

Ook de gestorvene zelf kan contact leggen met nabestaanden op aarde. Ter illustratie heeft Boogert een aantal mooie beschrijvingen opgenomen in het hoofdstuk 'Grenzen doorbreken'. Ook de woorden van het Onze Vader, de verschillende bedes die daarin klinken, vormen een brug tussen levende en gestorvene, die immers beiden deel uitmaken van dezelfde 'hemelen'.

Bij het schrijven van deze bespreking las ik een ingezonden brief in de omroepgids over het vieren van de verjaardag van een gestorvene. "Het laatste jaar van haar leven woonde mijn schoonmoeder bij ons in huis. Onze jonge kinderen hadden veel contact met haar. Ze overleed en het jaar daarop kwam haar verjaardag in zicht. Ik dacht, als ik morgen zeg dat oma vandaag jarig zou zijn, dan zouden de kinderen (9, 7 en 5 jaar) wat somber en gepast verdrietig voor zich uit staren. Dat hoort toch als je het over een dode hebt! Dus ik benaderde het van de andere kant: ik haalde die dag gebak. De kinderen kwamen met vriendjes en vriendinnetjes thuis. Bij de thee waren er taartjes. Verrast vroegen ze: 'Waarom taartjes?' Ik zei: 'Oma zou vandaag jarig geweest zijn en we hebben zoveel van haar gehouden dat ik vond dat we nog weer blij om haar konden zijn'. En toen kwamen de verhalen los naar de vriendjes toe: o ja, oma kon zo mooi voorlezen en oma hielp je met de puzzel en oma dit en oma dat.... Zo kan het ook. Gedenk hen die gestorven zijn, opdat zij niet vergeefs geleefd hebben. En kunnen we niet blij zijn met wat we met hen hebben meegemaakt?"